

2027

Sausis

P	A	T	K	P	Š	S
				1	2	3
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31

Vasaris

P	A	T	K	P	Š	S
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28

Kovas

P	A	T	K	P	Š	S
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30	31				

Balandis

P	A	T	K	P	Š	S
				1	2	3
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	

Gegužė

P	A	T	K	P	Š	S
				1	2	
3	4	5	6	7	8	9
10	11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22	23
24	25	26	27	28	29	30
31						

Birželis

P	A	T	K	P	Š	S
1	2	3	4	5	6	
7	8	9	10	11	12	13
14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27
28	29	30				

Liepa

P	A	T	K	P	Š	S
			1	2	3	4
5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25
26	27	28	29	30	31	

Rugpjūtis

P	A	T	K	P	Š	S
						1
2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12	13	14	15
16	17	18	19	20	21	22
23	24	25	26	27	28	29
30	31					

Rugsėjis

P	A	T	K	P	Š	S
		1	2	3	4	5
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28	29	30			

Spalis

P	A	T	K	P	Š	S
				1	2	3
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31

Lapkritis

P	A	T	K	P	Š	S
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30					

Gruodis

P	A	T	K	P	Š	S
		1	2	3	4	5
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28	29	30	31		

2028

Sausis

P	A	T	K	P	Š	S
				1	2	
3	4	5	6	7	8	9
10	11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22	23
24	25	26	27	28	29	30
31						

Vasaris

P	A	T	K	P	Š	S
1	2	3	4	5	6	
7	8	9	10	11	12	13
14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27
28	29					

Kovas

P	A	T	K	P	Š	S
		1	2	3	4	5
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28	29	30	31		

Balandis

P	A	T	K	P	Š	S
					1	2
3	4	5	6	7	8	9
10	11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22	23
24	25	26	27	28	29	30

Gegužė

P	A	T	K	P	Š	S
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30	31				

Birželis

P	A	T	K	P	Š	S
			1	2	3	4
5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25
26	27	28	29	30		

Liepa

P	A	T	K	P	Š	S
				1	2	
3	4	5	6	7	8	9
10	11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22	23
24	25	26	27	28	29	30
31						

Rugpjūtis

P	A	T	K	P	Š	S
		1	2	3	4	5
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28	29	30	31		

Rugsėjis

P	A	T	K	P	Š	S
			1	2	3	
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	

Spalis

P	A	T	K	P	Š	S
					1	
2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12	13	14	15
16	17	18	19	20	21	22
23	24	25	26	27	28	29
30	31					

Lapkritis

P	A	T	K	P	Š	S
		1	2	3	4	5
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28	29	30			

Gruodis

P	A	T	K	P	Š	S
					1	2
3	4	5	6	7	8	9
10	11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22	23
24	25	26	27	28	29	30
31						

IVADAS

UGNIS PO PELENAIS

Mūsų nedaug po saule.

Lietuviai ir latviai – vos keli milijonai prie pilkos šiaurės jūros. Dvi senos tautos, kalbančios vienomis archajiškiausių gyvų kalbų Europoje, kuriose tebeskamba formos, gyvavusios dar prieš keturis tūkstančius metų. Bet mūsų maža. O kadaise buvo daugiau.

Buvo prūsai. Buvo jotvingiai, kuršiai, žiemgaliai, sėliai, galindai – mūsų broliai, kalbėję giminingomis kalbomis, garbinę giminingus dievus ir puoselėję panašias kalendorines tradicijas. Šiandien nė vieno jų nebėra. Vieni išžudyti, kiti ištirpę svetimose tautose, tretieji tiesiog pamiršti. Prūsai neteko net savo vardo: „Prūsija“ pasivadino tie, kurie juos nukariavo, ir dabar, ištaręs žodį „prūsas“, žmogus galvoja apie vokiečių. Tokia yra užmaršties galia – ji atima ne tik gyvenimą, bet ir vardą.

Rašau šią knygą todėl, kad tai, kas anoms gentims nutiko staigiai, mums vyksta lėtai, nepastebimai. Kalba dar gyva, šventės dar švenčiamos, bet jų prasmė trupa. Vis mažiau kas žino, kodėl per Rasą pinamas ir plukdomas vainikas, kodėl senelė nesiskalbdavo tarp Kalėdų ir Trijų Karalių, kodėl žaltį troboje reikėjo girdyti pienu. Paprotys virsta pramoga, pramoga – dekoracija, o dekoracija anksčiau ar vėliau išmeta. Ši knyga yra bandymas kai ką atsiminti, kol dar yra ką.

Kas yra baltai. Baltai – giminingų tautų ir kalbų grupė. Iš baltų tautų gyvos liko tik dvi: lietuviai ir latviai. Visi kiti – anie nutilusieji – sudarė kitas tos pačios šeimos šakas. Įdomu, kad pats žodis „baltai“ naujas: jį XIX amžiaus viduryje iš jūros vardo sugalvojo kalbininkas. Senovėje šitos gentys savęs bendru vardu nevadino; jos net nežinojo esančios giminingos. Bet giminytė tikra ir be vardo. Kai lietuvius ir latvis šalia taria savo žodžius, jie girdi ne kaimyną, o brolių.

Kodėl „metų ratas“. Čia turiu būti su jumis atviras iškart, nes nuo to priklauso pasitikėjimas viskuo, kas eis toliau.

Yra madinga sąvoka – „metų ratas“: aštuonios saulės šventės, tolygiai išdėstytos per metus. Reikia žinoti, kad **ši aštuoniastipinė schema nėra baltiška**. Ji sudėliota XX amžiaus viduryje Anglijoje, tarp naujosios pagonybės kūrėjų, ir su mūsų protėviais neturi nieko bendra. Jei kas siūlo jums „senovinį baltų metų ratą“ su aštuoniomis šventėmis, jis parduoda vakar pasiūtą britišką rūbą.

Tad kodėl šios knygos pavadinime – ratas? Todėl, kad baltai turėjo savą ratą, tik kitoki. Jį suko du dangaus kūnai: **saulė ir mėnulis**. Saulė nubrėžia didžiuosius taškus – dvi saulėgrįžas ir du lygiadienius, keturis kampus, ties kuriais šviesa apsisuka. Mėnulis dalija smulkųjį laiką: jo fazėmis matuoti darbai, sėja, net kai kurių švenčių dienos. Šitą ratą – tikrą, dangišką, ne išgalvotą – ir seksime per dvylika mėnesių.

Trys ženklai. Ši knyga romantiška. Bet romantika, kuri meluoja, silpna, ir pirmas rimtas kritikas ją sudrasko. Todėl visą laiką jums bus aišku, iš kokios medžiagos austas kiekvienas teiginys. Prie kai kurių vietų rasite vieną iš trijų ženklų:

- – *tai užrašyta*. Yra šaltinis: etnografo užrašas, kronikos eilutė, sena daina. Čia kalbu tvirtai.
- ① – *tai atkurta ar nuspėta*. Logiškas spėjimas iš kalbos, palyginimų, archeologijos, bet be tiesioginio liudijimo. Čia kalbu atsargiai: „tikriausiai“, „galima manyti“.
- – *tai gyva šiandien*. Atgaivinta ar iš naujo sukurta apeiga. Čia sakau tiesiai, neapsimesdamas, kad taip buvo nuo amžių.

Šie simboliai nėra abejonės ženklai. Tai yra pagarba jums. Netikiu, kad tiesa atšaldo grožį – priešingai. Tikras paprotys, sena daina, XVII amžiaus teismo protokolai, kuriame valstietis prisiekia esąs geras vilkolakis, – tai gražiau už bet kokią prasimanymą, nes tai buvo iš tikrųjų. Ir dar: kai kiekvienas jūsų knygos sakinyse atlaiko smūgį, jūs tampate nenugalimas prieš tuos, kurie norėtų baltų paveldą pasisavinti ar išjuokti. Faktas nėra romantikos priešas. Jis yra jos ginklas.

Ką čia rasite? Dvylika skyrių, po vieną kiekvienam mėnesiui, nuo sausio tylos iki gruodžio saulėgrįžos. Kiekviename – to meto dangus ir gamta, šventės ir jų lūžiai, senojo kaimo darbai ir tikėjimai, ir tai, kas iš viso to gyva šiandien. Šalia lietuvių visą laiką eis latviai – artimiausi broliai, kai kur išsaugoję tai, ką mes beveik pamiršome. Greta to tyliai šnabždės prūsai ir kitos nutilusios gentys. To užteks, kad primintų, iš kokios senos šaknies visi augome ir kaip lengva nutilti visiškai.

Nesu vienintelis šios knygos autorius. Už manęs – ilga eilė žmonių, be kurių čia nebūtų nė vieno tikro sakinio: kronikininkai, kar-tais mūsų priešai, netyčia užrašę tai, ką matė; XIX amžiaus klebonai ir mokytojai, gelbėję dainas paskutinę valandą; etnografai, važinėję po kaimus su sunkiais magnetofonais; kalbininkai, iš vieno seno žo-džio atstatę visą prarastą pasaulį. Šioje knygoje jų balsai susieina.

SAUSIS

VILKŲ MĖNUO, ARBA METAI, KURIE PRASIDEDA TYLOJE

Sausis yra tyliausias metų mėnuo. Saulė jau gimusi – prieš keletą dienų, per žiemos saulėgrįžą, ji apsisuko ir pradėjo kilti, – bet to dar nematyti. Diena pailgėja keturiomis–penkiomis minutėmis. Tokį priaugį pastebi tik tie, kurie laukia. Šaltis stipriausias. 1956-ųjų sausio pabaigoje ties Utena termometras nukrito iki 42,9 laipsnio žemiau nulio; tvoros tokią naktį pokši, o medžių kamienai plyšta su garsu, panašiu į šūvį.

Lietuviai šį mėnesį vadino **rago** ir **vilkų** mėnesiu. ● Latviai gruodį vadino *vilku mėnesis*, o sausį – *sala mėnesis*, šalčio mėnesiu. Įsidėmėkite tą poslinkį: vilkas abiem tautoms yra žiemos gilumos ženklas, tik lietuviui jis ateina mėnesiu vėliau nei latviui. Tas pats žvėris, tas pats alkis, o kalendorius savas.

Vilkas prie sodybos sausį nebuvo pramanytas vaizdinys. ● Baltasis badas išvarydavo pilkius iš miško prie tvartų; jie braižėsi apie sienas, drąsėjo, nebevengė žmogaus. Todėl sausio vakarais prie balanos gimė kraupiausios metų istorijos – apie vilktakius, žmones, pasivertusius ar paverstus vilkais. Prie jų dar grįšime; jos vertos atskiro žvilgsnio.

SAUSIS

PIRMADIENIS	ANTRADIENIS	TREČIADIENIS
4	5	6 Trys Karaliai
11	12	13 Laisvės gynėjų diena
18	19	20
25	26	27

KETVIRTADIENIS	PENKTADIENIS	ŠEŠTADIENIS	SEKMADIENIS
	1 Naujųjų metų diena	2	3
7	8	9	10
14	15	16	17
21	22	23	24
28	29	30	31

NAUJIEJI METAI, KURIE KADAISE BUVO PAVASARĮ

Švęsti Naujuosius sausio 1-ąją baltams – nauja tradicija, atėjusi su romėnų kalendoriumi ir krikščionybe. ● Senovėje metai baltui prasidėdavo ne žiemos gelmėje, o gyvybės pusėje: nuo pirmojo pavasario mėnulio, nuo paukščių grįžimo, nuo gyvulių išginimo. Metus pradėti tamsiausią, mirties link krypstantį mėnesį būtų atrodę keista.

Ir vis dėlto kaimas prigijusią sausio šventę pasisavino savaip. ● Vietoj bažnytinės pompastikos jis surengė antrąsias, „riebiąsias“ Kūčias – vadintas ir Kūčelėmis, ir mažosiomis Kūčiomis. Skirtingai nuo tikrųjų šeimos Kūčių, šitos buvo bendruomenės ir ypač jaunimo vakaras: be pasninko, su mėsa, su svečiais, be mirusiųjų minėjimo prie stalo. Žemaitijoje virė šiupinį su kiaulės galva – kad ateinančiais metais netrūktų mėsos.

Bet ryškiausi tą naktį buvo **persirengėliai**. ● Į kiekvieną trobą belsdavosi vaidinimas: sulinkę, apspurę Senieji metai ir gražus jaunikaitis su knyga – Naujieji. Jų palyda – meška, gervė, ožka, velniukas, o gale, su mediniu kalaviju, juoda Giltinė. Kai laikrodīs išmušdavo dvylika, Giltinė vaikydavo Senuosius metus po visą trobą, ir pasigailėjimo jiems nebūdavo. Rytų Lietuvoje ateidavo dar ir Senis Kalėda – išvirkščiais kailiniais, su kupra ir krivūle, – beriantis javų saują į krikštasuolės kampą ir dalijantis vaikams riešutus.

● Latviai tą patį darė savaip ir dar gyviau. Persirengėlių vaikštybės pas juos vadinamos *budēļi* arba *ķekatas*; kaukėti būriai eina per kiemus

nuo Ziemassvētkų iki pat Užgavėnių, nešdami namams derlių ir vaikydami blogį. O gražiausia latvių žiemos apeiga – *blūķa vilķšana*, pliauskos vilkimas: per kaimą traukiamas sunkus medžio rąstas, į kurį simboliškai sudedami visų metų vargai, o vakare jis sudeginamas. Ugnis pasiima tai, kas buvo sunku, ir metai prasideda tušti, lengvi.

● Po visais šitais vaidinimais tikriausiai glūdi kai kas senesnio už patį Naujųjų vakarą. Kaukė, išvirkščias kailis, gyvulio pavidalas – tai persirengimas kitu pasauliu. Žiemos gilumoje riba tarp gyvųjų ir vėlių plonėja, ir persirengėlis, ko gero, kadaise vaizdavo svečią iš anapus – protėvį, grįžtantį pažiūrėti, ar namuose viskas gerai. Tikslaus liudijimo nėra. Bet kaukės rimtumas išduoda, kad tai buvo daugiau nei pokštas.

KRIKŠTAI: KAI ŽADINAMA SUSTINGUSI GYVYBĖ

Tarp sausio švenčių yra viena beveik visai pamiršta, ir kaip tik dėl to brangi. ● Seniausią Naujųjų pradžią baltas siejo ne su data, o su dangumi – su pirmuoju plonu mėnulio pjautuvu, pasirodžiusiu vakaro žarose po saulėgrįžos. Tą vakarą švęsti **Krikštai**, arba **Kume-liuko krikštynos**.

Apeiga buvo švelni ir keista. ● Žmonės eidavo žadinti gamtos, tarsi ji būtų gyva ir tik įmigusi: papurtydavo šaltyje sustingusias obelis, pabelsdavo į apsnigtus avilius, kad bitės neužmigtų amžinai. Šią dieną vadino ir *Kirmių diena* – nes žadinę ir po pirkios pamatais žiemojusius žalčius, namų globėjus, kad tie „pašventintų“

apeiginį valgi. Žaltys baltų troboje nekėlė pasišlykštėjimo. Jis buvo laimė, gyvas namų dievas, kurį girdydavo pienu.

Turiu būti su jumis atviras: apie šią šventę žinome mažai, daug ką atkuriamo iš nuotrupų. Bet net tai sako svarbų dalyką. Baltas negalvojo, kad žiemą gamta mirusi. Jis manė, kad ji miega, ir kad ją reikia mandagiai, laiku pažadinti – kaip namiškį, kuriam metas keltis.

DARBAI, MĖNULIS IR VILKŲ BROLIAI

Sausį darbų skuba atslūgdavo, ir žmogus turėdavo laiko sau. ● Bet ir poilsis buvo derinamas su dangumi. Moterys žiūrėjo mėnulio: verpti geriausia per pilnatį, kad darbas eitųsi greitai; audeklą apmesti – per seną mėnulį, kad drobė būtų tvirta, gijos netrūkinėtų. Pirtį kūreno po pilnaties, plaukus, kad ataugtų tankūs, kirpo per jauną mėnulį. Šitas mėnulio skaičiavimas – trejos devyneros – yra viena archajiškiausių baltų tradicijos gijų, senesnė už bet kurį šventąjį kalendorių.

O vakarais grįždavo vilkas – jau ne prie tvarto, o prie balanės, per pasakojamas istorijas. ● Baltų kraštuose tikėjimas vilktakiais buvo gyvas ir rimtas. 1692 metais Livonijoje, Jürgensburgo teisme, senis vardu Tiesas prisipažino esąs vilkolakis – bet jokia būdu ne velnio tarnas. Priešingai. Jis aiškino, kad vilkolakiai esą „Dievo šunys“, kurie tris kartus per metus nulipa į pragarą kautis su raganomis ir velniais, kad atkovotų jų pavogtą javų ir gyvulių gyvastį. Jei vilkolakiai pralaimėtų, sakė jis, kraštą ištiktų badas. Teisėjai jo, žinoma,

nesuprato ir nuteisė rykštėmis. Bet Tieso žodžiuose išliko kai kas labai senoviško: vilkas čia ne plėšrūnas, o derliaus gynėjas, žmogus, žiemą kariaujantis nematomą karą už savo kaimo duoną.

☯ Galbūt todėl vilkų mėnuo baltui ir buvo dvilypis. Vilkas prie tvarto – mirtis. Vilkas pasakoje – saugotojas. Žiemos gilumoje šitos dvi baimės susilieja, ir žmogus prie ugnies nebežino, ar dreba iš siaubo, ar iš pagarbos.

GYVA ŠIANDIEN

○ Persirengėlių tradicija baltuose neišnyko – ji viena gyviausių. Lietuvoje kaukėti būriai vėl vaikšto per Užgavėnės ir žiemos šventes, folkloro ansambliai atkuria Senio Kalėdos prakalbas. Latvijoje *budēli* ir *bluķa vilkšana* kasmet sugrįžta – ne tik kaime, bet ir miestų aikštėse, net latvių diasporos vakaruose už jūrų. Rastas, kad senieji metai sudegtų, tebevelkamas ir Čikagoje, ir Londone.

SAUSIS

1

savaitė

Sausis

P	A	T	K	P	Š	S
				1	2	3
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31

Vasaris

P	A	T	K	P	Š	S
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28

Naujieji metai, Lietuvos vėliavos diena

1

PN

2

ŠT

3

SK

SAUSIS

2

savaitė

Sausis

P	A	T	K	P	Š	S
				1	2	3
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31

Vasaris

P	A	T	K	P	Š	S
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28

4

PR

5

AN

Trys Karaliai

6

TR

7

KT

8

PN

9

ŠT

10

SK

